

Svatý Lukáš na písčítých březích

Zamyšlení nad náboženskými motivy v *Dopisu* Victora Huga a pokus o jejich interpretaci.

„Jeane Valjeane, můj bratře, nepatříte více zlu, ale dobru. Je to vaše duše, kterou vám vykupuji; odnímám ji černým myšlenkám a duchu záhuby a odevzdávám ji Bohu,“¹ pravil biskup skrze Hugovo pero k bývalému trestanci. Tím zcela převrátil život hlavního hrdiny a umožnil rozvinutí jednoho z nejznámějších francouzských románů 19. století. Románu, ve kterém Hugo nechal dojít slova preláta naplnění. Ten Hugo, který se dříve nebál o představených katolické církve napsat, že jsou to „ti z Ďábla andělé v nachu a šarlatu“.² Zdá se, že stejně jako byl ochoten nesmiřitelně kritizovat přetvářku a pokrytectví, stejně ochotně nepochybuje — ba naopak dotvrzuje —, že pravá zbožnost může měnit životy lidí. Jakými cestami se k tomuto postoji ubíral?

Osm let před vydáním *Bídníků* psal Hugo ve vyhnanství na ostrově Jersey báseň *Dopis*. Později ji zařadil mezi mnoho dalších básní pod kapitolu *Osud*³ ve sbírce *Čtyři větry ducha*.⁴ Chceme-li však nahlédnout na změny básníkovy postoj k víře, může být právě toto dílo zajímavým mezičlánkem na cestě od nesmiřitelného kritika k hlubokému mystikovi.

Básníkově ticho

Jakoby Hugo ztratil jakékoliv emoce — může se nám zdát při čtení prvních strof *Dopisu*. Sám autor se nás snaží o tom přesvědčit. *Vyplakal své slzy do jedné*,⁵ utápí se v letargii, nechává se unášet životem. *Nechtějme zadržet van větru*, píše. Odmítá soucitné povzdechy nad těžkým údělem psance, dokonce se nad tím *ušklíbá* a má vše za *pouhý žvást*. Tam, kde se nám při čtení může zdát, že cítíme patos, zjistíme, že ho přidává až překlad. Když česká verze oslovuje básníka *vyhnancem vznešeným*, mluví originál stroze — *ô banni*⁶. I patetické zvolání zdůrazňující soužení — *tu tíhu, již jen tuším* — se ztrácí⁷.

Jakoby autor už necítil nic. Ani cizinci už ho ničím nemohou vyvést z míry. *Přeskočíš zed; a hle! [...] je z tebe cizinec* — namítá čtenáři a připadá si k ostatním lidem stejně vzdálen ve vyhnanství, jako je i doma. Člověk není ničím víc, než *jeden druhého kopii*⁸. Přestože lidem přiznává určitý potenciál, kterým je Bůh obdařoval, vidí veškeré jednání člověka negativně.⁹

Jakoby básník žil ve velkém tichu a svět kolem ho pouze míjel. A když stoicky ukončuje repliku slovy *do tváře nám dosud nenaplili, tak*

¹ „Jean Valjean, mon frère, vous n'appartenez plus au mal, mais au bien. C'est votre âme que je vous achète; je la retire aux pensées noires et à l'esprit de perdition, et je la donne à Dieu,“ (HUGO, *Les misérables*, s. 252)

²HUGO, *Beru si slovo: výbor z básní. Překlad Kamil Bednář*. Bonzové, s. 354.

³V orig. *La Destinée*.

⁴HUGO, *Les Quatre Vents de l'esprit*.

⁵HUGO, *Beru si slovo: výbor z básní. Překlad Kamil Bednář*. Dopis, s. 365. Pokud není uvedeno jinak, používám i nadále tento překlad.

⁶Vyhnanec, psanec.

⁷*Ces heures de l'exil qui doivent être lourdes? (Ty hodiny exilu, které musí být těživé?)*

⁸...l'un sur l'autre copiés.

⁹*Dieu mit sur tous les fronts l'azur; mais sous ses pieds / L'homme a fait de la terre une chose diverse. (Bůh vložil na čelo všem kousek blankytu / pod naši nohou však se země stala jinou.)*

nač si stěžovat?, jenom tím dává tečku za slovem člověka, kterého strasti a utrpení odnesly na samý okraj *propasti*¹⁰.

Clona jmen

Celá báseň graduje k jednoduché otázce — *que fais-tu? Co děláš?* A autor odpovídá stejně prostě a zároveň tím otvírá dveře pro to, dát celé básni potřebnou hloubku.

Hledím na Boha.

Pozorný čtenář má příležitost zbystrit a pozorně si přečíst následující sloku, kde by podle všech pravidel očekával vysvětlení. A Hugo vysvětlení dává. Nehodlá se však snížit k tomu, že by ho čtenáři odkryl zcela zdarma, a tak strofa vyvolává řadu otazníků. Proč básník řadí Danta mezi *staré vojáky*? Co našel Orfeus v Delfách a Jákob v Endoru? Kdo to vůbec byl Agrippa nebo Montluc a jak s nimi souvisí svatý Lukáš?

Zdánlivě nejsnazší k interpretaci se jeví osoby zmíněné v samém závěru strofy. Postava Jákoba patrně nemůže odkazovat k nikomu jinému, než k biblickému praotci Izraelitů, zvláště když je dán do spojitosti s Endorem, dalším biblickým místem. Na druhý pohled se už ale toto spojení jeví jako nesourodé. Jákob se v Endoru podle kanonických knih Starého zákona nikdy neocítl. Postava, se kterou je toto místo spojeno, je Saul — první židovský král — a to nikterak pozitivně. Hledá zde totiž pomoc čarodějnice a přivolává ducha zemřelého proroka Samuele. Paradoxně poté, co nechá ze země všechny věšce odstranit.¹¹

Zatímco Endor je spojen s podsvětím, Jákob stejně tak silně konotuje se směrem opačným — s nebem. Když uléhá při cestě z Beer-šeby do Cháranu, zdá se mu sen o nebeském žebříku, po kterém vystupují a sestupují nebeské bytosti.¹²

Ani Orfeus — alespoň podle tradičních řeckých představ — nemá s Delfami příliš mnoho do činění. Věštírna v Delfách byla sice zasvěcena bohu Apollonovi, otci Orfea, ale samotný Orfeův osud s tímto vstupem do světa bohů příliš

spojen nebyl. Naopak — vydal se do podsvětí, aby z něho vyvedl manželku Eurydiké.¹³

Hugo tu v obou případech spojuje dva velmi kontrastní motivy — Jákoba zastupujícího místo, které on sám nazval *nebeskou bránou*,¹⁴ Endor vyjadřující vstup do podsvětí. Delfy — místo styku s bohy, Orfea jako člověka, který do podsvětí sestoupil. K této myšlence, kdy se v básni člověk staví na rozmezí věčného blaha a věčného zatracení, ráje a pekla, se ještě vrátíme.

Druhou zajímavou otázkou v nás vyvolává verš *Je lis les vieux lutteurs, Dante, Agrippa, Montluc* (*Čtu staré bojovníky, Danta, Agrippu, Montluca*). Záměrně vycházím z originálu — český překlad totiž může porozumění v tomto případě ztěžovat. V několika důležitých ohledech se totiž odlišuje. Předně překládá slovo *lutteurs* jako *vojáci*. Proč ale Hugo uvádí Danta — světově proslaveného díky *Božské komedii*, kde se znovu setkáváme s motivy nebe a pekla — jako příklad vojáka? A ke všemu na čestném místě jako prvního v pořadí? Výkladové slovníky chápou slovo *lutteur* spíše jako toho, který se účastní zápasu, toho, kdo bojuje.

Nebylo by zas tolik překvapivé, že by pro Huga mohl být bojovníkem spíše ten, kdo se ohání svým perem a myšlenkami, než ten, kdo šermuje mečem. Ostatně nás k tomu navádí už předchozí slokou, kde opěvuje těžkou cestu, kterou si geniální myšlenky musejí projít, aby se prosadily. K čemu nás dovede myšlenka, že by i ostatní vyjmenovaní nebyli válečníci, ale bojovníci ducha?

Pohled do naučných slovníků nám nabízí několik slavných Agrippů, které by Hugo mohl mít na mysli. Prvním z nich je Marcus Vipsanius Agrippa — starověký římský politik a vojevůdce. Kromě pár vojenských úspěchů nám ale nenabízí žádné vodítko k tomu, jak básni lépe porozumět. Zdá se tedy, že jde o slepou uličku. Druhým je Herodes Agrippa I. — židovský král spojený s popravením Jakuba a uvězněním

¹⁰...*mon atome, au hasard emporté dans le gouffre?*

¹¹Příběh se nachází v 1. Samuelově 28.

¹²Genesis 28. (Shodu kapitol příběhů v knize Genesis a 1. Samuelově bude patrně dobré brát pouze jako náhodu, kterou autor nemusel zamýšlet.)

¹³O antické mytologii viz příslušná hesla v *Encyklopedie antiky*.

¹⁴*Bible: český studijní překlad*, Genesis 28,17.

apoštola Petra. Zde bychom se sice mohli zamýšlet nad spojením s dalšími biblickými motivy, ale patrně by nás ani on k ničemu nepřivedl. Stejně tak u dalších jmen můžeme být na vážkách — u některých si nebudeme jisti, zda je Hugo mohl znát, jiní nám nepomohou k výkladu.

Jméno, které nás ale při bádání zaujme a které jistě ani Hugovi — jako milovníkovi středověké historie — nebylo neznámé, je Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim. Humanistický učenec, který se věnoval okultismu, ale později se k těmto myšlenkám postavil zády. Muž, který svým příběhem inspiroval Goetha k napsání *Fasta*, muž, který ztělesňuje Hugův rozpor člověka mezi dobrem a zlem, mezi bohoslovím a čarodějnictvím.

Posledním uvedeným je Montluc¹⁵. Od pohledu francouzské jméno a obyvatelům země galského kohouta možná ne úplně neznámé. V historii Francie nalezneme dvě osobnosti patřící k této nepříliš významné větvi slavnějších rodů. Blaise de Montluce — francouzského maršála a vojevůdce, autora teoretického spisu o vedení války. A jeho bratra Jeana Monluca, biskupa z Valence. Čím mohl upoutat Huga, kromě krátkého působení ve Skotsku, které sice mohlo zaujmout, ale nelze mu přikládat větší význam, a několika básněmi, které se o něm a od něho dochovaly? De Monluc zapadá do schématu člověka rozporů — na jednu stranu bojovník za očistu církve, reformaci katolictví, sblížení s protestanstvím a překonání vzájem-

ných neshod, na druhou stranu pouhý člověk, který neodolal svodům světa a zplodil i přes slib celibátu syna.

Všechna tři použitá jména nám dávají obraz spisovatelů, nebo snad lépe *bojovníků*, kteří bojovali s tím, zda v nich zvítězí Ábel nebo Kain. Více či méně úspěšně, tak jako ostatně mnoho dalších. Navíc se zdá, že se s nimi autor ztotožňuje. Sám v noci veršuje a nechává si k tomu znít zvon na kostele Svatého Lukáše, mezi jehož atributy shodou okolností patří pero a kniha. A to, že Danta, Agrippu a Montluca seřadil chronologicky, podle dob ve kterých žili, můžeme považovat za další pouhou shodu okolností.

Hugo na rozcestí

Těžko se ubránit myšlence, že Hugo v podstatě variuje jeden a tentýž motiv. Navíc se ukazuje, jak se Hugo s tímto rozparem sám ztotožňuje. Hledí sice na Boha, touží po nebi, vidí ve hvězdách *vesmírné katedrály* a stejným směrem namíří i zvonici kostela, ale sám je pevně přikován k zemi a zrak mu sklouzává k moři. K moři jako naopak symbolu něčeho temného, které je mu mnohem blíže a které ho zároveň děsí i láká.

Básníkovo vyhnanství je tak možné chápat při vzpomínce na Dantovo putování jako pozemský očištěc, ve kterém je člověk oproštěn od lidských radostí i smutků, který ho však uvádí do hlubších pochybností o vlastní duši. Zůstává mu však naděje. A na pozdějším příběhu Jeana Valjean se zdá, že se jí nevzdal.

Literatura

Bible: český studijní překlad. Praha: KMS, 2013.

Encyklopedie antiky. Praha: Academia, Nakladatelství ČSAV, 1973. URL: http://olympos.cz/Antika/encyklopedie/encyklopedie_antiky.pdf.

Jan Otokar FISCHER, ed. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Sv. I. 1789-1870. Academia, Nakladatelství ČSAV, 1966, s. 227–268.

Victor HUGO. *Beru si slovo: výběr z básní. Překlad Kamil Bednář*. Ed. Vladimír BRETT. Knihovna klasiků. Spisy / Victor, Hugo. Sv. VI. Praha: Odeon, 1985.

— *Les misérables*. Sv. I. Bruxelles: A. Lacroix, Verboeckhoven, 1862. URL: <https://archive.org/details/lesmisrables186201hugo> (cit. 09. 12. 2015).

— *Les Quatre Vents de l'esprit*. 1881. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Les_Quatre_Vents_de_l'E2%80%99esprit (cit. 14. 12. 2015).

¹⁵Lze i Monluc.